

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу

Розвадовської Тетяни Вікторівни

на тему: «Формування відповідальності студентської молоді засобами наставництва», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – «Освітні педагогічні науки»

Обрана Тетяною Вікторівною тема дисертаційного дослідження «Формування відповідальності студентської молоді засобами наставництва» **важлива і актуальна**. **По-перше**, студенти – це майбутня національна інтелектуальна еліта, провідна верства від участі і позиції якої буде залежати розвиток усіх сфер життя і галузей економіки країни. **По-друге**, криза моральних цінностей вимагає від закладів вищої освіти і педагогічної науки розробки шляхів, методик і технологій формування особистісних якостей, що у значній мірі можна реалізувати засобами наставництва. **По-третє**, навички відповідальної поведінки є важливою складовою кластеру «soft skills», які забезпечують досягнення майбутнім фахівцем успіху, налагодження плідних взаємовідносин не залежно від переметної області діяльності. **По-четверте**, інститут наставництва є загальноприйнятою національною і світовою, випробовуваною часом, практикою формування ціннісного світогляду, педагогічного супроводу професійного становлення та особистісного розвитку студентів.

На наше глибоке переконання, у формуванні особистості студента необхідно дотримуватись **принципу оптимальності**, який передбачає вирішення педагогічної проблеми, розв'язання суперечностей за допомогою зрозумілого, доступного, негроміздкого, легкого в оперуванні способу. Такий спосіб наводиться у дисертації Тетяни Вікторівни Розвадовської у частині культивування наставництва як засобу формування відповідальності студентів.

Відомо, що педагогічне дослідження є специфічним способом пізнання унікальної реальності у якій взаємодіють наставники і студенти, передбачає відповідь на **три прості запитання**: «Що формуємо? Як формуємо? Наскільки наше «Як» ефективне?» На ці важливі питання ми знаходимо відповіді у дисертації Т.В.Розвадовської.

Заслуговує на схвалення **сформульована стратегія дослідження**, де чітко і коректно визначені об'єкт, предмет, мета, завдання, що логічно узгоджуються з темою дисертації та її загальними висновками.

Рукопис дисертації, фахові публікації свідчать про **достатнє володіння здобувачкою понятійно-категоріальним апаратом**, що є однією із важливих передумов наукової творчості, забезпечення виробництва нового знання на основі глибокого вивчення педагогічної традиції, знання національної і зарубіжної педагогічної класики та сучасних, найновіших праць у руслі досліджуваної теми.

Не викликає сумнівів **наукова новизна одержаних дисертанткою**

результатів:

- *вперше* визначено та теоретично обґрунтовано: поняття «формування відповідальності студентської молоді засобами наставництва»; виокремлено особливості формування відповідальності студентської молоді засобами наставництва в умовах закладу вищої освіти; виявлено та охарактеризовано рівні сформованості відповідальності студентської молоді;

- *уточнено* трактування понять «відповідальність», «наставництво», «наставник», «суспільно орієнтоване навчання (Service-Learning)»;

Вартісними на наш погляд є розроблені Розвадовською Тетяною Вікторівною критерії і показники сформованості відповідальності студентської молоді: когнітивно-аксіологічний; рефлексивно-прогностичний; мотиваційно-емоційний; діяльнісно-операційний.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і результатів, сформульованих у дисертації. Результати аналізу тексту дисертації, анотації та змісту публікацій авторки засвідчують ґрунтовність виконаного дослідження, підтверджуючи ефективність експериментальної роботи.

Тетяна Вікторівна у своїй дисертаційній праці аналізує предмет дослідження на міждисциплінарному рівні послуговуючись надбаннями різних наук і галузей знання: психології, педагогіки, соціології, культурології, менеджменту, правознавства, мовознавства, історії, філософії, що дозволяє авторці встановити стан розробленості проблеми формування відповідальності студентської молоді засобами наставництва.

Переконливий список джерел та літератури, що нараховує 222 найменування, у тому числі 62 іноземною мовою, свідчить про володіння Тетяною Вікторівною найновішими науковими досягненнями у руслі обраної теми.

Дисертанткою чітко сплановано й виконано експериментальне дослідження. Методика його проведення відповідає поставленим дослідницьким завданням і вимогам до педагогічних досліджень. У структурі педагогічного експерименту логічно простежується констатувальний, формувальний і контрольний етапи, що дозволило визначити наявні суперечності та шляхи їх вирішення, здійснити необхідну корекційну роботу й отримати вірогідні практично значущі результати. Також, цьому сприяло застосування цілісного комплексу методів наукового дослідження (теоретичних, емпіричних, методу педагогічного експерименту, методів математичної статистики), вибір яких обумовлений логікою наукового пошуку.

З метою перевірки ефективності наставництва як засобу формування відповідальності студентської молоді дисертанткою був проведений педагогічний експеримент. Його організація відповідає вимогам. Для об'єктивного оцінювання рівня сформованості моральної відповідальності студентів Т.В.Розвадовською розроблено і дібрано валідний діагностичний інструментарій (авторські та стандартизовані діагностичні методики).

Особливо імпонують виділені Тетяною Вікторівною підходи із відповідним їм ознаками до трактування відповідальності виділені на стор. 36, а саме: моральний, етичний, з позиції свободи вибору, емпатійний, альтруїстичний, емоційний, рефлексивний, аксіологічний.

Додатки містять, ґрунтовні матеріали, котрі доповнюють уявлення про практичне значення проведеного дослідження.

Дисертаційне дослідження виконане на достатньому фактичному матеріалі: результати дослідження впроваджено в освітній процес таких ЗВО: «Український католицький університет» (довідка № 521/20 від 30.12.2020 р.), Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка № 89 від 25.01.2021 р.), Львівського національного університету імені Івана Франка (довідка № 4132-Н від 24.12.2020 р.), Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка (довідка № 1291-33/09 від 21.01.2021 р.), Чорноморського національного університету імені П. Могили (довідка № 935-08 від 21.12.2020 р.).

Дослідження проводилося протягом п'яти років з 2017-2021 рр., охопило 296 осіб, з яких: 271 студент та випускники закладів вищої освіти, 25 педагогів.

Зазначене дає підстави стверджувати, що представлені основні наукові положення, результати та висновки в дисертації відображають особистий внесок автора в їх досягнення, є науково обґрунтованими й достовірними.

Значення одержаних результатів для науки й практики, рекомендації щодо їх можливого використання. Дисертація Розвадовської Т.В. містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати у сукупності розв'язують актуальне завдання – формування відповідальності студентської молоді засобами наставництва.

Наукового та практичного значення набуває розроблена дисертанткою змістовна модель проведення формувального етапу експерименту з формування відповідальності студентської молоді засобами наставництва (стор.139)

Заслуговують на увагу втілені, у процесі реалізації завдань дисертаційного дослідження, програми «Моя відповідальність», «Друзі та порадики», тренінг «Шлях до наставництва», розроблені методичні рекомендації для викладачів закладів вищої освіти, студентів, педагогів, організаторів освітнього процесу, соціальних педагогів, наставників (стор. 138-163), форми та методи роботи зі студентською молоддю (стор.161-163)

Практичну значущість результатів дослідження представлено у вступі, а також, детально висвітлено у відповідних розділах дисертаційної роботи.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність загалом. Структура дисертаційної роботи є логічною, про що свідчить змістовне наповнення розділів і параграфів. Дисертація містить вступ, два розділи з обґрунтованими висновками до кожного із них, загальні висновки, багатий список використаних джерел і додатки. Наявні анотації державною й англійською мовами, список публікацій авторки. Загальний обсяг дисертації складає 297 сторінок, з яких 203 сторінки – основного тексту.

У *вступі* здобувачкою обґрунтовано актуальність; висвітлено праці, що слугують методологічним базисом дослідницької роботи; визначено наявні суперечності у процесі формування відповідальності студентської молоді засобами наставництва; відображено зв'язок роботи з тематичним планом науково-дослідної роботи кафедри соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова і комплексною, досліджуваною на згаданій кафедрі, темою «Психолого-педагогічні засади професійної підготовки студентів до соціально-педагогічної діяльності»; визначено мету, завдання, предмет, об'єкт дослідження; представлено перелік використаних методів педагогічного дослідження; окреслено наукову новизну та практичну значущість отриманих результатів; висвітлено особистий внесок здобувача; представлено відомості про впровадження результатів дисертаційного дослідження та їх апробацію; надано відповідний перелік наукових публікацій, що відображають основний та додатковий зміст дисертації.

У першому розділі *«Теоретико-методичні засади формування відповідальності студентської молоді»* дисертанткою, відповідно до дослідницьких завдань, досить ґрунтовно проаналізовано основні категорії та базові поняття дослідження, відображено логіку їх взаємозв'язків та уточнено сутність: («відповідальність», «просоціальність», «соціальна відповідальність» «емпатія», «студентство», «молодь», «наставництво», «коучинг», «корпоративне наставництво», «соціальна підтримка», «волонтерство», «суспільно орієнтоване навчання», схарактеризовано студентів як специфічну соціальну і вікову групу, запропоновано збалансоване авторське визначення поняття *«відповідальність»*, «як набута інтегральна властивість особистості, що містить у собі усвідомлення сутності та ціннісного значення відповідальності, вміння аналізувати власну діяльність, її наслідки для себе та для оточуючих, планувати та прогнозувати соціально значущий результат, самостійність у прийнятті рішень та здійсненні вчинків, що спрямовані на забезпечення соціального благополуччя інших». (стор. 38).

Дисертанткою докладно охарактеризовано особливості формування відповідальності студентської молоді (стор.38-56), наставництво як соціальний феномен в теорії та практиці виховання (стор. 56-77), національні та зарубіжні практики участі студентської молоді у наставництві (стор.78-87).

У другому розділі *«Наставництво як засіб формування відповідальності студентської молоді»* виокремлено та детально схарактеризовано критерії, показники та рівні сформованості відповідальності студентської молоді (стор. 90-137), представлено результати експериментальної роботи з формування відповідальності студентської молоді засобами наставництва, що беззаперечно є цінним науковим здобутком дисертантки (стор.137-163), здійснено аналіз та дано оцінку результатів експериментальної роботи з формування відповідальності у студентської молоді засобами наставництва (стор.163-199).

У даному розділі втілено критеріально-рівневий підхід до формування відповідальності студентської молоді, визначено критерії та відповідні їм показники-індикатори сформованості відповідальності студентської молоді (когнітивно-аксіологічний, рефлексивно-прогностичний, мотиваційно-емоційний, діяльнісно-операційний). Запропоновано три рівні сформованості відповідальності студентської молоді: мінімальний, ситуативний і оптимальний та надано їх характеристику.

Представлено хід та результати констатувального етапу експерименту з використанням низки методик, а саме: авторська анкета, опитувальник «Відповідальність» В. Прядеїна, методика визначення відповідальності М. Осташевої, «Ціннісні орієнтації» М. Рокича, «Визначення рівня рефлексивності» В. Пономарьова, А. Карпова, «Діагностика рівня емпатійних здібностей» В. Бойка, «Виявлення установок, що направлені на альтруїзм-егоїзм» О. Потьомкіної, Опитувальник УСК (рівень суб'єктивного контролю) Дж. Роттера, авторська анкета для наставників. Авторкою встановлено, що найбільш сформованим критерієм відповідальності студентської молоді є мотиваційно-емоційний, а найменш – діяльнісно-операційний.

У даній частині дисертаційної роботи представлено також результати експериментальної роботи з формування відповідальності студентської молоді засобами наставництва. Залучення студентів відбувалось у три етапи : 1) участь у міні програмі «Моя відповідальність»; 2) тренінг «Шлях до наставництва»; 3) участь в індивідуальному та груповому (програма «Друзі та порадики») наставництві.

Здійснено аналіз та оцінку результатів експериментальної роботи з формування відповідальності студентської молоді засобами наставництва. Зафіксована позитивна динаміка обумовила й зростання рівнів коефіцієнту сформованості відповідальності студентської молоді в експериментальних групах. Водночас, контрольна група не мала таких суттєвих позитивних зрушень у динаміці змін рівнів сформованості показників і критеріїв та коефіцієнту відповідальності студентської молоді. В результаті проведеного експерименту дисертанткою встановлено, що кількість студентської молоді з оптимальним рівнем сформованості відповідальності, в експериментальній групі зросла на 41,86 % (18 осіб). Натомість, в контрольній групі, хоч і є позитивні зміни, проте вони не такі значні як в експериментальній, відповідно, кількість студентської молоді з оптимальним рівнем сформованості відповідальності зросла лише на 4,65 % (2 особи). Усе це доводить ефективність наставництва як засобу формування відповідальності студентської молоді.

Усі розділи дисертації логічно завершені, містять висновки, які відповідають змісту та поставленим завданням дослідження. У загальних висновках до дисертації (стор. 202-206) стисло і чітко резюмуються хід дослідження, динаміка вирішення його завдань, отримані теоретичні і практичні результати.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях. Результати дисертаційного

дослідження достатньо повно висвітлено у 15 наукових та науково-методичних працях. З них: 11 праць одноосібних та 4 у співавторстві, 1 методичні рекомендації, 1 практичні рекомендації, 7 статей у провідних наукових фахових виданнях України, з них 4 у фахових виданнях України категорії «Б», 2 зарубіжні публікації (з яких 1 - англійською мовою), 4 тези доповідей. Загальний обсяг особистого доробку становить 9,64 друкованих аркушів.

Матеріали дисертаційного дослідження представлено на різнорівневих науково-практичних конференціях, зокрема міжнародних, усеукраїнських, на засіданнях «круглих столів». Результати дисертаційного дослідження обговорювалися на щорічних звітно-наукових конференціях професорсько-викладацького складу Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова та на засіданнях кафедри соціальної педагогіки факультету соціально-економічної освіти та управління (2017 – 2021 рр.), на засіданнях кафедри педагогіки та соціальної роботи Факультету наук про здоров'я Закладу вищої освіти «Український католицький університет».

Таким чином, всі наведені факти вказують на те, що автору дисертаційної роботи вдалося в повній мірі досягти поставленої мети і розв'язати поставлені завдання.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Оцінюючи загалом позитивно хід та результати дослідження Тетяни Вікторівни Розвадовської, вважаємо за необхідне звернути увагу на деякі побажання і питання, що можуть розглядатись у дискусійно-полемічній площині:

1. Перший розділ дисертаційної роботи перевантажений великою кількістю визначень цілої низки понять («відповідальність», «просоціальність», «соціальна відповідальність» «емпатія», «студентство», «молодь», «наставництво», «коучинг», «корпоративне наставництво», «соціальна підтримка», «воонтерство», «суспільно орієнтоване навчання» і т.д.), що утруднює сприйняття провідної ідеї.

2. Авторка дослідження звертає увагу на трактування поняття «відповідальність» у контексті педагогічної системи В. Сухомлинського, що викладено на 33-34 сторінках дисертаційної праці, у той же час варто було б більше уваги приділити виділенню та обґрунтуванню різних видів відповідальності за В.Сухомлинським, а саме: «відповідальність перед колективом», «особистісна відповідальність», «батьківська відповідальність», «відповідальність людини за людину», «відповідальність за роботу в педагогічному колективі» (професійна відповідальність), «громадянська відповідальність». Також, при розгляді національної педагогічної традиції варто було б взяти до уваги наставників українських князів часів Києво-руської доби, а саме дядьків, наприклад Асмуд – дядько Святослава, Добриня – дядько Володимира Святославовича

3. Недостатньо уваги приділено аналізу гендерних відмінностей у ході експериментальної перевірки ефективності формування відповідальності студентської молоді засобами наставництва.

4. Потребують обґрунтування виділені три рівнів сформованості відповідальності студентів: оптимальний, ситуативний та мінімальний. Варто було б обґрунтувати, чому саме виділено саме такі три рівні.

5. У роботі варто було б приділити увагу розкриттю механізмів впливу студентського самоврядування на волонтерську і наставницьку діяльність студентів спрямовану на формування їх відповідальності.

Однак висловлені зауваження носять скоріше дискусійний характер. Робота виконана на достатньо високому науково-методологічному та методичному рівні, містить різноплановий і ретельно опрацьований автором матеріал.

Висновок про відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів»

Підсумовуючи результати дослідження є усі підстави стверджувати що дисертація «Формування відповідальності студентської молоді засобами наставництва» є завершеною, самостійною науковою працею, яка заслуговує позитивної оцінки, має теоретичне і прикладне значення для удосконалення педагогічної науки, відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України №40 від 12.01.2017 року (zareєстрованого в Міністерстві юстиції України від 03.02.2017 року за № 155/30023) та пп. 9-8 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» (затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №167 від 06.03.2017 року) а її авторка – Тетяна Вікторівна Розвадовська заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – «Освітні педагогічні науки».

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук,

доцент, завідувач кафедри педагогіки

Національного університету біоресурсів і

природокористування України Міністерства

освіти і науки України

Р. В. Сопівник

